
UDK 792.072.03 Begović M.
821.163.42.09 Begović M.
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 9. XII. 2010.

ANDREA SAPUNAR KNEŽEVIĆ

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb

Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe

KAZALIŠNOKRITIČKI I TEATROLOŠKI RAD MILANA BEGOVIĆA

Sažetak

Milan Begović autor je gotovo dvije stotine kazališnokritičkih tekstova, ali i različitih drugih kazališnih osvrtâ, polemika, portreta kazališnih umjetnika i teatroloških članaka te ovaj, do sada manje poznati, dio bogatoga stvaralačkog opusa Milana Begovića ujedno nedvojbeno predstavlja istaknutoga dramskog pisca kao nezaobilaznu i osebujnu ličnost u krugu hrvatske kazališne kritike prve polovine XX. stoljeća. Kao ugledni pisac i kao čovjek iskustva glede pitanja domaćih književnih prilika, a pogotovo kao dramatičar i vrstan znalac suvremenih europskih dramskih kretanja, Begović je u svojim novinskim kazališnim kritikama iznio o mnogim našim dramatičarima i o kazališnim ostvarenjima pregnantne i posve točne ocjene. Begović je sustavno pratio kazališni život u svim sredinama gdje je boravio – u Splitu, Zadru, Beču, Hamburgu te napose u Zagrebu – redovito pišući kritike kazališnih predstava koje je gledao. U razdoblju od 1904. do 1944., dakle u razdoblju od puna četiri desetljeća, u brojnim su hrvatskim novinama i časopisima objavljeni njegovi brojni kazališnokritički tekstovi koji rječito govore o piščevu kritičkome odnosu prema kazališnim zbivanjima. Osim u hrvatskoj periodici Begović je o kazališnim ljudima i događajima, napose hrvatskim, pisao i u njemačkim, austrijskim, talijanskim i srpskim časopisima i novinama doprinijevši tako poznavanju hrvatske kazališne umjetnosti izvan nacionalnih granica.

Ključne riječi: *dramska umjetnost, Milan Begović, kazališna kritika, kazališna polemika.*

Milan Begović, hrvatski pjesnik, dramatičar, pripovjedač i kritičar sustavno je pratio kazališni život u svim sredinama gdje je boravio – u Splitu, Zadru, Beču, Hamburgu te napose u Zagrebu – redovito pišući kritike kazališnih predstava koje je gledao. U razdoblju od 1904. do 1944., dakle u razdoblju od puna četiri desetljeća, u brojnim su hrvatskim novinama i časopisima objavljeni njegovi kazališnokritički tekstovi koji rječito govore o piščevu kritičkom odnosu prema kazališnim zbivanjima. Osim u hrvatskoj periodici Begović je o kazališnim ljudima i događajima, napose hrvatskim, pisao i u njemačkim, austrijskim, talijanskim i srpskim časopisima i novinama doprinijevši tako poznavanju hrvatske kazališne umjetnosti izvan nacionalnih granica. Begović je autor gotovo dvije stotine kazališnokritičkih tekstova, ali i različitih drugih kazališnih osvrta, polemika, portreta kazališnih umjetnika te teatroloških članaka, pa taj, do sada manje poznati, dio bogatoga stvaralačkog opusa Milana Begovića ujedno nedvojbeno predstavlja istaknutoga dramskog pisca kao nezaobilaznu i osebujnu ličnost u krugu hrvatske kazališne kritike prve polovine XX. stoljeća.

1.

Kao rijetko koji kazališni kritičar Milan Begović pokazao je neobično veliko, široko i stalno zanimanje za brojna pitanja hrvatske dramske i kazališne umjetnosti, ali i općenito hrvatskoga kazališnog života. Njegovi članci o kazalištu širokog su spektra; uz kazališne kritike pisao je kazališne ogledе u širem smislu, teatrološke članke, kazališnopovijesne preglede i eseje, osvrte o pojedinim pitanjima kazališne fenomenologije te kazališne polemike. Begovićev prvi tekst s kazališnom predilekcijom jest esej „Stjepan Miletić i njegovo *Hrvatsko glumište*“ objavljen 17. i 18. ožujka 1904. u riječkom *Novom listu*,¹ a posljednji je polemički članak „Povrijeđenoj veličini“ tiskan u zagrebačkome *Hrvatskom narodu* 14. studenoga 1944.² Svoje brojne članke o dramskoj književnosti i kaza-

1 MILAN BEGOVIĆ, „Stjepan Miletić i njegovo *Hrvatsko glumište*“, *Novi list*, VII, br. 77, str. 1; br. 78, str. 1; *Rijeka*, 17. i 18. ožujka 1904.

2 M. BEGOVIĆ, „Povrijeđenoj veličini“, *Hrvatski narod*, VI, br. 1068, Zagreb, 14. studenoga 1944., str. 2.

lištu, dakle oglede, osvrte i polemike vezane za kazališnu umjetnost, objavljivao je u brojnim hrvatskim novinama i časopisima (riječkome *Novom listu*, zagrebačkim *Narodnim novinama*, *Obzoru*, *Hrvatskome pokretu*, *Novostima*, *Kazališnome listu*, *Kritici*, *Jutarnjemu listu*, *Večeri*, *Savremeniku*, *Hrvatskoj pozornici*, *Hrvatskome narodu*).

Begović je najčešće pisao kazališne kritike, no kao pravi kazališni čovjek imao je potrebu svojim suvremenicima odašiljati i brojne druge poruke o svemu što je vezano za kazalište i kazališne ljude; stoga je pisao različite kazališne članke: oglede i osvrte na događaje iz kazališnog života, priloge iz povijesti hrvatskoga glumišta, teatrološke tekstove, polemičke rasprave, nekrologe, komentare o kazališnoj publici i njezinim običajima, prigodne tekstove o radu uprava pojedinih tuzemnih glumišta, o stranim kazalištima, o kazališnim zgradama, o radu glumačke škole, o kazališnim publikacijama, o kazališnoj garderobi itd.

Objavio je niz većih eseja i studija o glumcima (Nini Vavri, Arnoštu Grundu, Ivi Raiću, Bogumili Vilhar, Andriji Gerašiću i dr.), kazališnim redateljima (Ivi Raiću, Josipu Bachu i dr.), o operetnim (*Nova hrvatska opereta*) i baletnim (*Baletno veče 6-godišnje plesačice Ivane Kamaryt; Ivana Kamaryt /6 godišnja plesačica/*) predstavama u zagrebačkome kazalištu, o kazališnim akademijama (*Akademija u spomen 300. godišnjice rođenja Racinea*), o predstavama učenika glumačke škole (*Predstava učenika glumačke škole. Prvi put: „Soba br. 6“*) itd.

Milan Begović objavio je i niz portreta pojedinih istaknutih hrvatskih dramskih umjetnika (Nikola Milan, Josip Papić, Hinko Nučić, Ada Poljakova, Mila Dimitrijević, Franjo Sotošek, Ivo Raić, Mihajlo Marković i dr.), piše o uglednim hrvatskim redateljima (Branko Gavella, Ivo Raić), objavljuje članke o hrvatskim dramskim piscima (Petar Petrović Pecija) te one u kojima se raspravlja o modernome kazalištu, o modernome redatelju, o lošim navikama u teatru, o glumačkoj školi itd.

U širokom spektru zanimanja za kazališni, ali i književni život Begović piše o hrvatskim dramatičarima (Josip Freudenberg, Petar Petrović Pecija i dr.), uz napomenu da se i u gotovo svakoj kazališnoj kritici osvrće i na predložak dramskoga teksta dotične predstave i na važnije značajke dramskoga opusa pojedinoga dramatičara.

Njegovi kazališno-kritički tekstovi u brojnim člancima dodiruju i druge kazališne probleme pa je tako, pišući o redateljskim ostvarenjima Ive Raića, Branka Gavella i Josipa Bacha, vrlo točno uspio uočiti ona njihova stvaralačka i umjetnička obilježja zbog kojih zauzimaju važno i nezaobilazno mjesto u povijesti hrvatskoga kazališta, a njegove ocjene glumačkih postignuća pojedinih dramskih umjetnika gotovo su seizmografskom točnošću prepoznale istinske kazališne umjetnike u hrvatskome glumištu, kako dramatičare i dramaturge tako i kazališne redatelje, scenografe, kostimografe, autore scenske glazbe, koreografe, ali napose glumce. Milan Begović imao je i iznimnu sposobnost prepoznavanja darovitosti među najmlađim sudionicima kazališne scene, a vrijeme je u pravilu potvrđivalo njegove sudove. Sustavno i intenzivnije Begović je kazališne kritike počeo pisati od godine 1920. kada se, nakon svršetka Prvoga svjetskog rata, definitivno našao u Zagrebu. Begovićevo najintenzivnije kritičarsko jest upravo njegovo „zagrebačko razdoblje“ između godine 1920. i 1925., dok od godine 1930., nakon odlaska iz uprave Hrvatskoga narodnog kazališta, piše povremeno objavljujući najčešće u zagrebačkim *Novostima*. Plodno je razdoblje nakon povratka u upravu zagrebačkoga Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu u kojemu je godine 1937. i 1938. bio i direktor drame. Najveći broj stranica svoga kritičarskog rada Begović zapravo posvećuje zagrebačkomu kazališnom životu koji sustavno prati gotovo četvrt stoljeća, od rujna 1920. do studenoga 1944.

Upoznavši kazališni život u svim sredinama u kojima je boravio, i to u pravilu kao redoviti posjetitelj kazališnih predstava, još tamo od svojih splitskih i zadarskih suplentskih dana, potom kao dramski pisac koji se sustavno bavio dramskim radom od najranije mladosti te napokon kao redatelj i dramaturg u Hamburgu i Beču, a poslije toga i u Zagrebu, Milan je Begović za sve to vrijeme napisao mnoštvo tekstova o kazališnome životu.

Uz velik broj kazališnih kritika, prigodnih članaka o gostovanjima stranih kazališta i kazališnih družina u Zagrebu Begović objavljuje i brojne polemičke tekstove u svezi s najraznovrsnijim pitanjima hrvatskoga, a napose zagrebačkoga kazališnoga, kulturnog i javnog života. Tako primjerice polemizira s Julijem Benešićem, Đurom Dimovićem,

Stanislavom Vinaverom i dr. Svi ti njegovi kazališni članci nisu samo vrijedni prinosi hrvatskoj kazališnoj kritici i zanimljive ocjene o recen-tnoj domaćoj i stranoj dramskoj umjetnosti nego su zapravo svojevrsni kulturološki dokumenti onoga doba.

2.

Milan Begović pokazao je neobično veliko i stalno zanimanje za brojna pitanja hrvatske dramske i kazališne umjetnosti, ali i općenito kazališnoga života i izvan hrvatskih granica, napose u Austriji, Njemačkoj i Italiji. U razdoblju kada objavljuje kazališne ogleda, osvrte i polemike Begović je boravio u više navrata u inozemstvu. U svojim najranijim kazališnokritičkim radovima pisac je vezan za Hamburg gdje boravi od 1908. do 1912. godine. Od veljače 1910. do svibnja 1912. glavni je dramaturg uglednoga kazališta Deutsches Schauspielhaus u doba kada je njegov intendant bio Carl Hagemann koji je 1910. godine na tome mjestu zamijenio slavnoga baruna Alfreda Bergera.³ Kao dramaturg Begović u hamburškim dnevnim novinama *Hamburger Nachrichten* i *Hamburger Correspondent* objavljuje prikaze inscenacija uoči premijera u Deutsches Schauspielhausu.⁴ Djeluje kao posrednik između hrvatske i njemačke kulturne sredine izvješćujući njemačku javnost o hrvatskoj književnosti⁵ te objavljujući prikaze njemačkih kazališnih predstava i

3 Usp. UWE QUAST, *Die Entwicklungsgeschichte des Hamburger Deutschen Schauspielhauses von Carl Hagemann bis Hermann Röbbeling*, doktorska disertacija, Beč, 1968., str. 487; DRAGAN BUZOV, „Milan Begović – najizvođeniji hrvatski dramski pisac u Njemačkoj, Recepcija Milana Begovića“, *Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa povodom 120. obljetnice rođenja Milana Begovića*, gl. urednik Tihomil Maštrović, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zavod za povijest hrvatske književnosti HAZU u Zagrebu i Hrvatsko filološko društvo Zadar, Zagreb – Zadar, 1998., str. 29.

4 Navest ćemo neke od Begovićevih članaka objavljenih u tim hamburškim novinama: M. BEGOVIĆ, „Emanuel von Treuchtlingen. Zur heutigen Uraufführung der neuesten Komödie von Herbert Eulenberg ‘Alles um Liebe’ im Deutschen Schauspielhaus, Hamburg“, *Hamburger Nachrichten*, Hamburg, 16. veljače 1911., str. 1; M. BEGOVIĆ, „Goethes ‘Götz’ im Deutschen Schauspielhaus. (Erste Aufführung 22. März.)“, *Hamburger Correspondent*, Hamburg, 21. ožujak 1911., str. 1; M. BEGOVIĆ, „Wallenstein an einem Abend. Neu-Inszenierung am Deutschen Schauspielhaus, 9. März 1912“, *Hamburger Nachrichten*, Hamburg, 7. svibnja 1912.

5 M. BEGOVIĆ, „Die ragusäische Dichtung“, *Hamburger Nachrichten*, br. 9, str. 2-3; Hamburg, 3. ožujka 1912. i br. 10, str. 2; Hamburg, 10. ožujka 1912.

zbivanja vezanih za hamburški kazališni život u zagrebačkim *Narodnim novinama* godine 1909. i 1911.⁶

Godine 1912. Begović napušta Hamburg i odlazi u Beč gdje je, na preporuku slavnoga austrijskog književnika Hermanna Bahra, koji je snažno utjecao na hrvatsku kulturu, napose kao teoretičar impresionizma i secesije, primljen kao redatelj u Neue Wiener Bühne, kazalište velikoga ugleda, čiji je ravnatelj bio Emil Geyer. Prva dramska izvedba u Begovićevoj režiji ostvarena je 24. listopada 1912. (*Mein Freund Teddy*, komedija A. Rivoirea i L. Besnarda), a njegova djelatnost u Neue Wiener Bühne traje do travnja 1914. U tom svome „bečkom razdoblju“ Begović u nekoliko navrata u zagrebačkim *Narodnim novinama* izvješćuje hrvatsku javnost o repertoarnim premijerama u bečkoj kazališnoj sredini produbljujući tako dugogodišnje kazališne i kulturne veze dvaju po mnogočemu bliskih srednjoeuropskih gradova.⁷

Objavio je velik broj kazališnih recenzija, prigodnih članaka o gostovanjima stranih kazališta i kazališnih družina u Zagrebu (Josefstädtertheatra, Slovenskoga narodnog gledališča iz Ljubljane, Moskovskoga artističkog teatra, moskovskoga „Hudožestvenog teatra“, engleskih kazališnih trupa, Beogradskoga pozorišta i dr.), pojedinih istaknutih gostujućih glumaca (Stanislave Wisocke, Olge Čehove, Hansa Mosera i dr.).

Begović je autor niza eseja i studija o kazališnome životu u drugim sredinama (npr. o pariškoj Comédie François te o dramskoj umjetnosti u Beču) i stranim gostovanjima (*Humoristička matineja g. Arkadija Averčenska*) u zagrebačkome kazalištu, a u širokome spektru svoga zanimanja za kazališni, ali i književni život objavljuje članke o stranim dra-

6 M. BEGOVIĆ, „Hauptmannova ‘Grizelda.’ (Premijera u Berlinu u ‘Lessing Theatru.’) U Hamburgu, 7. ožujka 1909.“, *Narodne novine*, LXXV, br. 64, Zagreb, 19. ožujka 1909., str. 2-3; M. BEGOVIĆ, „Shakespeareov ‘Rikard III.’ (Pokusi, režija, inscenacija i predstava.) (Hamburg)“, *Narodne novine*, LXXV, br. 111, Zagreb, 15. svibnja 1909., str. 2-3; br. 112, Zagreb, 17. svibnja 1909., str. 1-2; M. BEGOVIĆ, „U kazališnoj garderobi. Hamburg, u aprilu 1909.“, *Narodne novine*, LXXV, br. 93, Zagreb, 24. travnja 1909., str. 1-2; M. BEGOVIĆ, „Moderni režiser“, *Narodne novine*, LXXVII, br. 282, Zagreb, 7. prosinca 1911., str. 1-2; M. BEGOVIĆ, „Talijanska dramatika na njemačkim pozornicama. Mnijenja hamburškog dramaturga M. Begovića“, *Hrvatski pokret*, VIII, br. 133, Zagreb, 12. lipnja 1912., str. 2-3.

7 M. BEGOVIĆ, „Dramska umjetnost u Beču. (Nekoliko utisaka.)“, *Narodne novine*, LXXX, br. 21, Zagreb, 27. siječnja 1914., str. 1-2; M. BEGOVIĆ, „Nova hipoteza o Shakespearu“, *Narodne novine*, LXXX, br. 53, Zagreb, 6. ožujka 1914., str. 1-2.

matičarima (Jean Baptiste Racine, William Shakespeare, Henrik Ibsen, Oscar Wilde, Luigi Pirandello i mnogi drugi) te o važnim inozemnim kazališnim edicijama.⁸

Begović uporno i sustavno nastoji hrvatskoj publici približiti i kazališni život susjednih inozemnih kazališnih središta. Stoga piše članke o dramskoj i kazališnoj umjetnosti u Beču, Beogradu i Skoplju, a isto tako i one u kojima pokazuje suvereno poznavanje širega europskog kulturnog prostora, kakav je primjerice njegov članak „Talijanska dramatika na njemačkim pozornicama“.⁹

Uz brojne kazališnokritičke članke u austrijskim i njemačkim listovima Begović je dva kazališnopovijesna teksta objavio na talijanskome; godine 1926. u milanskome časopisu *Comoedia* tiskan je njegov članak *Il Teatro Nazionale Croato di Zagabria*,¹⁰ a godine 1934. u Rimu je objavio brošuru *Il Teatro di Stato in Jugoslavia*.¹¹ Neki su mu tekstovi o kazališnome životu objavljeni i u srpskoj periodici; u novosadskome *Srpskom književnom glasniku*¹² i *Pozorišnome listu*¹³.

3.

U kazališnokritičku i teatrološku djelatnost Milana Begovića književna i kazališna javnost nije donedavno imala pravi i potpun uvid. Rasut po periodici, domaćoj i stranoj, često nedostupan, ostao je najvećim dijelom nepročitan i nepoznat. Tek su se u radovima „begovićologa“ spominjali neki njegovi kazališni prikazi (ponajviše zato što su bili objavljeni

8 Tako primjerice u zagrebačkome časopisu *Kritika* godine 1921. prikazuje knjigu koja je netom objavljena u Frankfurtu: Bernhard Diebold, *Anarchie im Drama*.

9 M. BEGOVIĆ, „Talijanska dramatika na njemačkim pozornicama“, *Hrvatski pokret*, VIII, br. 133, Zagreb, 12. lipnja 1912., str. 2-3.

10 M. BEGOVIĆ, „Il Teatro Nazionale Croato di Zagabria“, *Comoedia*, Anno V, N. 7, Milano, 20 Luglio 1926., str. 19-22.

11 M. BEGOVIĆ, „Il Teatro di Stato in Jugoslavia. Reale Accademia D'Italia“, *Classe delle Lettere*, IV Convegno „Volta“ – Tema: Il Teatro, Roma 8-14 Ottobre 1934.

12 U *Srpskom književnom glasniku* objavljeni su sljedeći Begovićeви članci: „O našem modernom pozorištu“ (knj. XXVI, br. 12, 1911., str. 917-932); „Ivo Raić“ (Nova serija, knj. XXXIII, br. 5, 1. juli 1931., str. 376-382.)

13 U *Pozorišnome listu* objavljeni su članci: „Milan Begović o Gavellinim režijama“ (br. 2, Novi Sad, 6. oktobra 1931., str. 3-4).

u piščevoj knjizi *Kritike i prikazi*), ali i u njih je recepcija Begovićeve kazališnokritičke djelatnosti bila nedostatna. U novije doba stanje se s tim u vezi bitno izmijenilo. Naime i taj važan dio piščeva opusa doživio je napokon i svoje cjelovito tiskanje u jednome izdanju; u okviru *Sabranih djela Milana Begovića* što izlaze iz tiska u izdanju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti i Naklade Ljevak (glavni urednik Tihomil Maštrović) objavljen je i taj dio bogata piščeva stvaralačkoga opusa. S obzirom na to da se Begovićeve kazališnokritički, esejistički, pa i teatrološki tekstovi kreću u rasponu od kazališne kritike, i to one u pravome smislu riječi, do kazališnih ogleda te polemički intoniranih članaka u svezi s najraznovrsnijim kazališnim pitanjima, njegove *theatralije* podijeljene su u *Sabranim djelima Milana Begovića* u tri cjeline: sv. XVIII. – *Theatralije I* sadrži kazališne kritike nastale u razdoblju od 1909. do 1944.,¹⁴ a sv. XIX. – *Theatralije II* donosi kazališne oglede, osvrte i polemike od 1904. do 1944. godine.¹⁵ U svesku XVIII. – *Theatralije I* – izostavljene su Begovićeve kazališne kritike objavljene u njegovoj knjizi *Kritike i prikazi* (Zagreb, 1943.) zato što je ta Begovićeve knjiga tiskana u svesku XVII. *Sabranih djela Milana Begovića – Studije i kritike*. U navedenome Begovićeve djelu, inače tiskanom godine 1943. (urednik Marko Fotez), izbor iz njegova kazališnokritičkoga rada objavljen je u prvome dijelu knjige pod naslovom „O kazalištu“.¹⁶ Najveći dio tih Begovićevih kazališnih kritika, za piščeva života posljednji put objavljenih u njegovoj knjizi *Kritike i prikazi*, čini s kazališnim kritikama uvrštenim u XVIII. svezak *Sabranih djela* cjelinu i tek zajedno razmatrani mogu dati cjelovitu sliku o Begovićevoj kazališnokritičkoj djelatnosti, kako u kvantitativnim tako i u kvalitativnim određenjima.

U drugom pak dijelu knjige *Kritike i prikazi*, naslovljenom „O ljudima i knjigama“ Begović je objavio četiri teksta: „Konte Ivo“, „Ivo Raić“, „Josip Bach“, „Vera Hrzić“. O kazalištu i kazališnim ljudima Begović je

14 M. BEGOVIĆ, *Theatralia I: Sabrana djela Milana Begovića*, sv. XVIII., uredile Nina Vinski i Andrea Sapunar, HAZU i Naklada Ljevak, Zagreb, 2003., 577 str.

15 M. BEGOVIĆ, *Theatralia II*, Sabrana djela Milana Begovića, svezak XVIII., uredila Andrea Sapunar, HAZU i Naklada Ljevak, Zagreb, 2003., 325 str.

16 M. BEGOVIĆ, *Kritike i prikazi*, uredio i pogovorom popratio dr. Marko Fotez, Tisk. „Union“, Suvremeni hrvatski pisci, knj. 6, Izdanje Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, Zagreb, 1943., 372 str.

dakako pisao znatno više; ostali njegovi kazališni ogledi, osvrti i polemike, nevršteni u njegovu knjigu *Kritike i prikazi*, donose se u ovome, XIX. svesku *Sabranih djela – Theatralia II*, ali bez navedenih četiriju tekstova. Poštujući piščevo sabiranje odabranih tekstova u cjelinu knjige, a u skladu s koncepcijom priređivanja Begovićevih *Sabranih djela*, knjiga *Kritike i prikazi* uvrštena je, kako je rečeno, u zaseban, XVII. svezak ovoga izdanja.¹⁷ Četrdeset tri Begovićeva kazališna ogleda, osvrti i polemike, kojih zajedno s onim objavljenim u piščevoj knjizi *Kritike i prikazi* (u *Sabranim djelima* uvrštenim u svezak XVII. – *Studije i kritike*) ima ukupno četrdeset i sedam, istodobno znači i to da je prvi put na jednome mjestu objavljen ukupan Begovićev kazališnokritički rad, što će umnogome pripomoći da naša književna i kazališna javnost, a napose ona znanstvena, cjelovito istraži i taj važni dio Begovićeva stvaralaštva. Istom će tada biti moguće smjestiti i taj važan segment stvaralačkoga opusa Milana Begovića u širi kontekst hrvatske kulturne baštine.

4.

O Begovićevu kazališnokritičkome stvaralaštvu u hrvatskoj književnoj i kazališnoj historiografiji nije se mnogo pisalo, a kada se spominjalo, bilo je uglavnom sporadične naravi, tek kao natuknica u piščevu životopisu ili napomena uz njegovu selektivnu bibliografiju. Više je razloga tomu. Prvi je činjenica da je, osim izbora iz piščeve kazališnokritičke djelatnosti tiskanoga u knjizi *Kritike i prikazi* (1943.), najveći dio njegovih kazališnih kritika ostao raspršen po periodici i nikada do nedavnoga izlaska *Sabranih djela Milana Begovića*, koje u čak tri sveska donose njegove *Theatralije*, nije bio objavljen u knjizi, čime su bitno bile umanjene pretpostavke cjelovite recepcije toga dijela Begovićeva stvaralaštva. Drugi je važan razlog zla kob cjelokupnoga Begovićeva književnog djela određenoga piščevom životnom sudbinom, odnosno mnogim zabranama i političkim progonima što su ga pratili čitava života, a osobito događaji iz godine 1945. kada ga je komunistička vlast proglasila nepo-

¹⁷ M. BEGOVIĆ, *Kritike i prikazi: Sabrana djela Milana Begovića*, svezak XVII., uredio Tihomil Maštrović, HAZU i Naklada Ljevak, Zagreb, 2003., 597 str.

dobnim piscem, što je u najvećemu dijelu druge polovine XX. stoljeća bitno utjecalo na recepciju njegova književnoga opusa, pa tako i njegova kazališnokritičkog stvaralaštva.

Prvi je, nakon višegodišnje šutnje o Begoviću poslije Drugoga svjetskog rata, o njemu progovorio Branko Hećimović u predgovoru Begovićevim izabranim djelima objavljenim godine 1964. u ediciji Pet stoljeća hrvatske književnosti upozorivši na činjenicu neopravdanoga zapostavljanja cjelokupnoga stvaralačkog opusa ovoga pisca, pa tako i njegove kazališnokritičke djelatnosti. Neke Begovićeve kazališne kritike (npr. kazališni prikazi premijernih izvedaba Kosorove *Nepobjedive lađe*, Ogrizovićeva *Vučine* i Krležine *Golgote*), smatra Hećimović, morale bi svoje mjesto imati u svakoj antologiji hrvatske kazališne kritike.¹⁸

Važan prinos teatrološkomu aspektu proučavanja Begovićeve kazališnokritičke djelatnosti u svojim znanstvenim istraživanjima podastrli su teatrolozi Nikola Batušić i Boris Senker. Tako Batušić godine 1971. u svojoj monografiji *Hrvatska kazališna kritika*, pišući o hrvatskim kazališnim kritičarima XX. stoljeća, napose u razdoblju između dvaju svjetskih ratova, u posebnome poglavlju obrađuje prinose Milana Begovića s tim u vezi, svrstavajući ga, uz Milutina Cihlara Nehajeva, Vladimira Lunaceka, Miroslava Krležu i Ranka Marinkovića, među vodeće kazališne kritičare toga razdoblja.¹⁹ Štoviše, Batušić naglašava da se Begović, unatoč tomu što je povremeno, a najčešće zbog utilitarnih razloga, iskazivao neka tipična obilježja hrvatskih novinskih recenzenata svoga doba, kao što su površnost pri ocjenjivanju, podložnost utjecajima vlastitih izdavača ili pak onih društvene i političke naravi, u svojim kazališnim kritikama iskazao kao vrstan znalac suvremenih europskih dramskih kretanja iznijevši o mnogim našim dramatičarima takve prosudbe koje ni danas nisu doživjele važnije promjene kada je riječ o mjestu tih pisaca u hrvatskoj dramskoj književnosti, što je samo po sebi nedvojbeni pokazatelj vrsnoga kritičarskog nerva koji je nedvojbeno posjedovao.

18 BRANKO HEĆIMOVIĆ, „Predgovor“; *Milan Begović I*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, sv. 75., Matica hrvatska i Zora, Zagreb, 1964., str. 17-18.

19 NIKOLA BATUŠIĆ, *Hrvatska kazališna kritika*, Matica hrvatska, Zagreb, 1971., str. 188-195.

U članku o uglednim hrvatskim kazalištarcima Ivi Raiću i Josipu Bachu Begović je ne samo povijesno-biografski izvijestio o njihovom radu nego je posve točno odredio njihovo mjesto u cjelokupnome našem kulturnom krajoliku. Godine 1931. u novosadskome *Pozorišnom listu* o uglednome hrvatskom redatelju Branku Gavelli Begović piše: „...svaka Gavelina režija nije bila samo umjetničko djelo, nego i umjetnički događaj...“ anticipirajući ulogu uglednoga hrvatskog redatelja u razvitku hrvatskoga glumišta.²⁰ Osim takvih pregnantnih ocjena, važno je istaći da je Begović „precizno uspio uočiti sva ona njihova stvaralačka i umjetnička obilježja, zbog kojih se njihova imena ne mogu zaobići u povijesti hrvatskoga kazališta. U takvim raščlambama posve je jasno vidljivo da se Begović bavio kazališnom kritikom, tj. da je njihove portrete reljefno izvlačio istim perom kojim je analizirao predstave i glumačko-redatelj-ske rezultate na pozornici.“²¹

Godine 1929. u *Jutarnjemu listu* Begović piše o glumici zagrebačkoga HNK-a Mili Dimitrijević sljedeće: „Jer gdje i kad će se naći svježina i prostodušnost, toplina i iskrenost, mekoća i čistoća u izgovoru, jedrina i prirodnost u načinu, koji su bili glavna značajka a jesu i danas umjetnosti gdje Dimitrijević?“²² U svome kritičarskom poslu Begović je znao biti i vrlo oštar ne ustručavajući se i onih kritika koje su, nakon premijerne izvedbe, u cijelosti negirale vrijednosti određene drame nekoga od naših poznatih dramskih pisaca (kao primjerice u ocjeni Kosorove drame *Nepobjediva lađa*), ali i pokazujući da zna točno procijeniti važna obilježja i onih dramskih djela koja hrvatska kazališna javnost nije znala odgovarajuće prepoznati, kao što je to npr. godine 1922. učinio u svojoj antologijskoj kritici nakon premijere Krležine *Golgote* u zagrebačkim *Novostima*²³ te u analitičkome članku objavljenome u novosadskome

20 „M. Begović o Gavellinim režijama“, *Pozorišni list*, br. 2, Novi Sad, 6. oktobra 1931., str. 3-4.

21 N. BATUŠIĆ, *n. dj.*, str. 194.

22 M. BEGOVIĆ, „Gđa. Mila Dimitrijević. (Prigodom novog nastupa.)“, *Jutarnji list*, XVIII., br. 6320. /s portretom/, Zagreb, 8. rujna 1929., str. 12.

23 M. BEGOVIĆ, „Krležina ‘Golgota’. Drama u pet činova. Nacrt za dekoracije: Ljubo Babić. Režija: Dr. Branko Gavella“, *Novosti*, XVII., br. 302., Zagreb, 5. studeni 1922., str. 5; citirano prema: M. BEGOVIĆ, *Kritike i prikazi*, Zagreb, 1943., str. 116-120. Usp. N. BATUŠIĆ, *n. dj.*, str. 194.

Srpskom književnom glasniku,²⁴ mjesec dana nakon što je Krleža u tome časopisu prvi put objavio svoju dramu.²⁵ U tome članku Begović izdvaja „dva velika momenta koja odaju snagu Krležine umjetničke individualnosti. Prvo: njegova suverena sigurnost u svemu što se tiče psihe gomila; drugo: njegov rafinirani način kojim on motive najrealnijega života prenaša u simboliku i vizionarnost ne vrijeđajući ni najmanje logički razvoj događaja i ne izazivajući otpor u našem osjećanju.“ „To je i razlog“, ističe Begović, „zašto je *Golgota* proizvela onako dubok dojam na gledaoce, usprkos nekih duljina i opetovanja, usprkos jednog nerazmjera u dijelovima, i katkad suvišnih, preobičnih, bačenih rečenica i izraza.“²⁶

Nikola Batušić nalazi da je Milan Begović kao rijetko koji naš kazališni kritičar znao točno zapaziti temeljne odrednice i kauzalitete kazališnog čina, pri čemu je podjednako dobro određivao glumačke vrline, naglašavajući kako je „govor glavno sredstvo glumačke umjetnosti“, i redateljske sposobnosti, i to na tragu promjena što ih je u interpretativnome smislu nosio novi redateljski naraštaj, pa se upravo od Begovićevih kritika u našoj dramsko-kazališnoj kritici počinje shvaćati pojam režije kao takve. Put do takvih ocjena Begoviću je zasigurno bio olakšan činjenicom što je i sam bio redateljem. Naime shvatio je da svaki redateljski postupak uključuje i odgovarajuća mizanscenska rješenja te da dobar redatelj samo nadograđuje dramskoga pisca.

Ipak, kazališnom kritikom Begović se bavio nesustavno i nuzgredno, uz sav ostali bogati književni rad, pa i angažman u kazalištu, iz čega onda proizlazi i njihova neujednačena kvaliteta. Stoga Batušić svoj portret Begovića kao kazališnog kritičara zaokružuje sljedećim riječima: „Begoviću je do pune kritičarske samosvojnosti, do punokrvnije povezanosti s kazalištem, kome bi on nekim svojim postupcima možda i usmjerio koji od njegovih sporednih tijekova, nedostajalo ozbiljnosti, ustrajnosti i više teoretsko-estetske potkovanosti i upornosti. Premda vrlo često lucidan promatrač predstave i dobar analitik dramskog djela,

24 M. BEGOVIĆ, „‘Golgota’ od Miroslava Krleže, u Narodnom kazalištu u Zagrebu“, *Srpski književni glasnik*, Nova serija, knj. VII, br. 8, Novi Sad, 16. decembar 1922., str. 623-627. /ćir./

25 M. BEGOVIĆ, „Miroslav Krleža, *Golgota*“, *Srpski književni glasnik*, Nova serija, knj. VII, br. 5, Novi Sad, 1. novembar 1922., str. 335-343. /ćir./

26 *Isto.*

dakle kritičar čija i književna i teatrološka komponenta recenzije bijaše daleko od svakog improviziranog dilentantizma, Begović nije, začudo, polazio od nekih čvršćih književno-kazališnih, ili pak dramaturških ishodišta, nije kao Nehajev imao u sebi izgrađen dramaturško-teoretički sustav prema kojemu bi mjerio književna djela. Zato u njega nema nekih velikih promašaja u smislu neodgovornosti datih ocjena.²⁷

Begović je osobito od godine 1920. do 1925., u razdoblju svoje suradnje u zagrebačkim *Novostima*, pokazivao ona u hrvatskih kazališnih kritičara prilično česta svojstva da su, pod pritiskom brzine redakcijskoga rada, često bili neujednačeni pri prosuđivanju, a ponekad i površni pri ocjenjivanju. Kao kazališni kritičar Milan je Begović ipak, unatoč i takvim povremenim kritičarskim slabostima, zaključuje Batušić, nedvojbeno „ostavio nekoliko zanimljivih recenzija gdje se vrlo spretno spajaju ocjene književnog kritičara i promatrača redateljsko-glumačkih udjela u cjelokupnom dojmu glumišnoga čina“²⁸.

Podrobnije o pojedinim Begovićevim kazališnokritičkim sudovima pisao je Boris Senker u svoj knjizi *Kazališni čovjek Milan Begović*, objavljenoj u *Teatrologijskoj biblioteci* godine 1985., u poglavlju „Prevodilac dramskih tekstova i kazališni kritičar“, u kojoj s teatrološkoga motrišta analizira brojne Begovićeve kazališne kritike, a napose njegov kazališnokritički rad dvadesetih i tridesetih godina XX. stoljeća.²⁹ Senker drži da je Begovićevim recenzijama „imanentna samo jedna, uvjetno rečena teorijska postavka, koja bi se ovako mogla formulirati: dramski tekstovi ostvaruju se unutar glumišnom tradicijom provjerenih i sankcioniranih žanrova – salonske igre, poetske, psihološke, socijalne ili povijesne drame, na primjer – a svaki od tih žanrova zahtijeva i trpi samo jedan način režije, scenografske i kostimografske opreme i glume. Dopušteni su manji otkloni, pomaci i varijacije u granicama žanrova, ali ne i njihovo miješanje, brkanje ili razbijanje.“³⁰ On je svoje sudove, ma kakvi god

27 N. BATUŠIĆ, *n. dj.*, str. 194.

28 *Isto*, str. 195.

29 Usp. BORIS SENKER, *Kazališni čovjek Milan Begović*, Teatrologijska biblioteka, knj. 12., urednik Nikola Batušić, Hrvatsko društvo kazališnih kritičara i teatrologa, Zagreb, 1985., str. 11-48.

30 *Isto*, str. 40.

bili, piše dalje Senker, znao potkrijepiti pomnim i preglednim analizama redateljskih postupaka, jer je uistinu znao pisati o režiji, tim više što je ažurno pratio domaću i stranu teatrološku literaturu i periodiku, a u mnogim je europskim kazališnim sredinama (osobito za svoga boravka u Hamburgu i Beču) upoznao rad nekolicine viđenijih europskih redatelja. U svakome slučaju o kazališnoj režiji pisao je kompetentnije i argumentiranije od većine hrvatskih kazališnih kritičara dvadesetih i tridesetih godina prošloga stoljeća.³¹ Begovićev kazališnokritički rad, uz onaj vezan za prevođenje dramskih tekstova, zaključuje Senker, „svojevrsan su pokušaj usmjeravanja kazališta, oblikovanja njegova repertoara i stila, a ne samo reagiranja na teatar kakav on jest“³². Begović nije bio tek glumišni opservator, puki pratitelj ili samo suputnik kazališta; naprotiv, u svemu je želio biti istinski kazališni čovjek kojemu je stalo da hrvatsko kazalište ide stazom najmodernijih europskih kazališnih iskustava.

Svoj sud da se Begović afirmirao, ne samo kao pjesnik, pripovjedač i dramatičar nego i kao kazališni kritičar, esejist i feljtonist te da je uspijevaao ostati „moderan“ kroz sve stilske mijene prve polovine XX. stoljeća, unatoč tomu što su neki „književni kritičari i povjesničari tu njegovu sposobnost promjene ili prilagodbe tumačili kao slabost“, Boris Senker ponovio je i godine 1996. u predgovoru izbora Begovićevih djela uvrštenih u ediciju *Stoljeća hrvatske književnosti*.³³ Možda bi se prije moglo govoriti o „slabosti“ tih Begovićevih kritičara koji su pisali u skladu s političkim okruženjem, a ne s činjenicama.

5.

Begovićevi kazališni članci vrijedni su prinosi hrvatskoj kazališnoj kritici, zanimljive ocjene o recentnoj domaćoj i stranoj dramskoj umjetnosti, a počesto su to i autorovi polemički tekstovi u svezi s najraznovrsnijim pitanjima hrvatskoga, a napose zagrebačkoga kazališnoga, kulturnoga i javnoga života; to su zapravo svojevrsni kulturološki dokumenti o kulturnome i umjetničkom ozračju doba u kojemu su pisani.

31 Usp. *isto*, str. 30-31.

32 *Isto*, str. 43.

33 Usp. *isto*, str. 12-13.

Kao književnik koji je punih četrdeset godina, u razdoblju od godine 1904. do 1944., objavljivao različite tekstove o kazališnoj umjetnosti, svojim je člancima izazivao polemike, ali i pohvalne sudove. Kao ugledni pisac i kao čovjek iskustva glede domaćih književnih prilika, a pogotovo kao dramatičar i vrstan znalac suvremenih europskih dramskih kretanja, Begović je u svojim novinskim kazališnim kritikama iznio o mnogim našim dramatičarima i o kazališnim ostvarenjima pregnantne i posve točne ocjene.³⁴ Ta je ocjena napose potvrđena nakon izlaska *Sabranih djela Milana Begovića*, kada je napokon na jednome mjestu razvidan cjelovit kazališnokritički i teatrološki opus Milana Begovića, toga klasika hrvatske književnosti XX. stoljeća.

Literatura

- BATUŠIĆ, NIKOLA, *Hrvatska kazališna kritika*, Matica hrvatska, Zagreb, 1971.
- BEGOVIĆ, MILAN, „Die ragusäische Dichtung“, *Hamburger Nachrichten*, br. 9, str. 2-3; Hamburg, 3. ožujka 1912. i br. 10, str. 2; Hamburg, 10. ožujka 1912.
- BEGOVIĆ, MILAN, „Dramska umjetnost u Beču. (Nekoliko utisaka.)“, *Narodne novine*, LXXX, br. 21, Zagreb, 27. siječnja 1914., str. 1-2.
- BEGOVIĆ, MILAN, „Emanuel von Treuchtlingen. Zur heutigen Uraufführung der neuesten Komödie von Herbert Eulenberg ‘Alles um Liebe’ im Deutschen Schauspielhaus, Hamburg“, *Hamburger Nachrichten*, Hamburg, 16. veljače 1911., str. 1.
- BEGOVIĆ, MILAN, „Gđa. Mila Dimitrijević. (Prigodom novog nastupa.)“, *Jutarnji list*, XVIII., br. 6320. /s portretom/, Zagreb, 8. rujna 1929., str. 12.
- BEGOVIĆ, MILAN, „Goethes ‘Götz’ im Deutschen Schauspielhaus. (Erste Aufführung 22. März.)“, *Hamburger Correspondent*, Hamburg, 21. ožujak 1911., str. 1.

³⁴ Usp. N. BATUŠIĆ, *n. dj.*, str. 189-192.

- BEGOVIĆ, MILAN, „‘Golgota’ od Miroslava Krleže, u Narodnom kazalištu u Zagrebu“, *Srpski književni glasnik*, Nova serija, knj. VII, br. 8, Novi Sad, 16. decembar 1922., str. 623-627. /ćir./
- BEGOVIĆ, MILAN, „Hauptmannova ‘Grizelda.’ (Premijera u Berlinu u ‘Lessing Theatru.’) U Hamburgu, 7. ožujka 1909.“, *Narodne novine*, LXXV, br. 64, Zagreb, 19. ožujka 1909., str. 2-3.
- BEGOVIĆ, MILAN, „Il Teatro di Stato in Jugoslavia. Reale Accademia D’Italia“, *Classe delle Lettere*, IV Convegno „Volta“ – Tema: Il Teatro, Roma 8-14 Ottobre 1934.
- BEGOVIĆ, MILAN, „Il Teatro Nazionale Croato di Zagabria“, *Comœdia*, Anno V, N. 7, Milano, 20 Luglio 1926., str. 19-22.
- BEGOVIĆ, MILAN, „Miroslav Krleža, Gulgota“, *Srpski književni glasnik*, Nova serija, knj. VII, br. 5, Novi Sad, 1. novembar 1922., str. 335-343. /ćir./
- BEGOVIĆ, MILAN, „Moderni režiser“, *Narodne novine*, LXXVII, br. 282, Zagreb, 7. prosinca 1911., str. 1-2.
- BEGOVIĆ, MILAN, „Nova hipoteza o Shakespearu“, *Narodne novine*, LXXX, br. 53, Zagreb, 6. ožujka 1914., str. 1-2.
- BEGOVIĆ, MILAN, „O našem modernom pozorištu“, *Srpski književni glasnik*, knj. XXVI, br. 12, 1911., str. 917-932.
- BEGOVIĆ, MILAN, „Povrijeđenoj veličini“, *Hrvatski narod*, VI, br. 1068, Zagreb, 14. studenoga 1944., str. 2.
- BEGOVIĆ, MILAN, „Shakespeareov ‘Rikard III.’ (Pokusi, režija, inscenacija i predstava.) (Hamburg)“, *Narodne novine*, LXXV, br. 111, Zagreb, 15. svibnja 1909., str. 2-3; br. 112, Zagreb, 17. svibnja 1909., str. 1-2.
- BEGOVIĆ, MILAN, „Stjepan Miletić i njegovo *Hrvatsko glumište*“, *Novi list*, VII, br. 77, str. 1; br. 78, str. 1; *Rijeka*, 17. i 18. ožujka 1904.
- BEGOVIĆ, MILAN, „Talijanska dramatika na njemačkim pozornicama. Mnijenja hamburškog dramaturga M. Begovića“, *Hrvatski pokret*, VIII, br. 133, Zagreb, 12. lipnja 1912., str. 2-3.

- BEGOVIĆ, MILAN, „Talijanska dramatika na njemačkim pozornicama“, *Hrvatski pokret*, VIII, br. 133, Zagreb, 12. lipnja 1912., str. 2-3.
- BEGOVIĆ, MILAN, „U kazališnoj garderobi. Hamburg, u aprilu 1909.“, *Narodne novine*, LXXV, br. 93, Zagreb, 24. travnja 1909., str. 1-2.
- BEGOVIĆ, MILAN, „Wallenstein an einem Abend. Neu-Inszenierung am Deutschen Schauspielhaus, 9. März 1912“, *Hamburger Nachrichten*, Hamburg, 7. svibnja 1912.
- BEGOVIĆ, MILAN, *Kritike i prikazi*, uredio i pogovorom popratio dr. Marko Fotez, Tisk. „Union“, Suvremeni hrvatski pisci, knj. 6, Izdanje Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, Zagreb, 1943.
- BEGOVIĆ, MILAN, *Kritike i prikazi: Sabrana djela Milana Begovića*, sv. XVII., uredio Tihomil Maštrović, HAZU i Naklada Ljevak, Zagreb, 2003.
- BEGOVIĆ, MILAN, *Theatralia I: Sabrana djela Milana Begovića*, sv. XVIII., uredile Nina Vinski i Andrea Sapunar, HAZU i Naklada Ljevak, Zagreb, 2003.
- BEGOVIĆ, MILAN, *Theatralia II: Sabrana djela Milana Begovića*, sv. XVIII., uredila Andrea Sapunar, HAZU i Naklada Ljevak, Zagreb, 2003.
- BUZOV, DRAGAN, „Milan Begović – najizvođeniji hrvatski dramski pisac u Njemačkoj, Recepcija Milana Begovića“, *Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa povodom 120. obljetnice rođenja Milana Begovića*, gl. urednik Tihomil Maštrović, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zavod za povijest hrvatske književnosti HAZU u Zagrebu i Hrvatsko filološko društvo Zadar, Zagreb – Zadar, 1998.
- HEĆIMOVIĆ, BRANKO, „Predgovor“, *Milan Begović I*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, sv. 75., Matica hrvatska i Zora, Zagreb, 1964., str. 17-18.
- „Milan Begović o Gavellinim režijama“, *Pozorišni list*, br. 2, Novi Sad, 6. oktobra 1931., str. 3-4.

- QUAST, UWE, *Die Entwicklungsgeschichte des Hamburger Deutschen Schauspielhauses von Carl Hagemann bis Hermann Röbbeling*, doktorska disertacija, Beč, 1968.
- SENKER, BORIS, *Kazališni čovjek Milan Begović*, Teatrologijska biblioteka, knj. 12., urednik Nikola Batušić, Hrvatsko društvo kazališnih kritičara i teatrologa, Zagreb, 1985.